

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ “СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ”

ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

КАТЕДРА “ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРИЯ”

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за присъждане на ОНС “Доктор” по
професионално направление 2.2. История и археология, докторска
програма *“История на България” – Съвременна българска история*

на тема:

“Отношения между България и Израел 1948 – 1990 г.”

Докторант:

Петър Георгиев Стоилов

Научен ръководител:

Доц. д-р Румяна Маринова-Христиди

София

2025 г.

Дисертационният труд е обсъден и предложен за защита на заседание на катедра „История на България“ към Историческия факултет на Софийския университет „Св. Климент, проведено на 21 януари 2025 г. от 13:00 ч.

Текстът се състои от увод, изложение в две глави, заключение, библиография и приложения в общ обем от 193 страници.

I. Обща характеристика на дисертационния труд

1. Значимост на темата

Отношенията между България и Израел са от специално естество. Между българския и еврейския народ съществува приятелство, основано на дълбоки исторически и културни връзки и скрепено с безпрецедентния акт на спасяването на българските евреи от старите предели на Царство България по време на Втората световна война. Смели българи от всички слоеве на обществото се противопоставят срещу депортирането на своите сънародници от еврейски произход в концентрационните лагери и България единствена в Европа успява да спаси от унищожение цялата си еврейска общност, наброяваща близо 50 000 души.

По-голямата част от българските евреи избират да направят алия след създаването на държавата Израел през 1948 г. и се превръщат в живия мост на приятелството между двете страни. Съвременните българо-израелски отношения са отлични и се развиват върху добре изградената през 90-те години на XX в. договорно-правна база, която е постоянно надграждана с нови споразумения и меморандуми. Двете страни си сътрудничат в ключови области като политика, икономика и сигурност, но и в сферата на инвестициите, високите технологии, здравеопазването, науката, енергетиката, управлението на водните ресурси, опазването на околната среда, културата и туризма. България е предпочитана дестинация от израелските туристи както заради природното ѝ многообразие и богатото културно-историческото наследство, така и поради традиционно ниските нива на антисемитизъм в страната.

Активната размяна на визити на високо равнище между двете страни е от ключово значение за разширяването на българо-израелското сътрудничество, а перспективите в тази посока са много добри. Експертните знания и умения на Израел в редица сектори и отрасли превръщат страната във важен стратегически партньор на България, която на свой ред е ценен съюзник на Балканите. Многозначните политически отношения между Израел и Европейския съюз и проблематичният диалог Израел – Турция насочват погледа на израелската дипломация към балканския регион като сфера на влияние. През последните десетилетия Израел засилва присъствието си

в политиката, икономиката и културата на балканските държави, а специалните исторически отношения с България отреждат на страната изключителна позиция във външната политика на Израел и я превръщат в един от най-верните съюзници на еврейската държава в Европа и по-света. Всичко изброено по-горе прави знанието за историята на двустранните отношения между България и Израел ценно не само за учени, изследователи и тесни специалисти, но и за онези, които участват във формулирането на съвременната българска външна политика.

2. Цели и задачи

Настоящият дисертационен труд си поставя амбициозната цел да изгради една обща, но и по-пълна картина на българо-израелските отношения в периода от 1948 г. до 1990 г. Той проследява развитието на двустранните отношения от възникването им през 1948 г. (заедно със създаването на съвременната държава Израел) до 1990 г. – период, който съвпада почти изцяло с хронологическите граници на Студената война. Като част от Източния блок България не провежда самостоятелна външна политика и българо-израелските отношения са разгледани в контекста на геополитическото противопоставяне между Изтока и Запада, но са открити и техните специфики. През 1990 г. в Съветския съюз текат процеси на разпад и Студената война е към своя край, с което приключва една продължила повече от четири десетилетия епоха в световната политика и настъпва нова. Тук е поставена смисловата горна граница на изследването, след която българо-израелските дипломатически отношения са възстановени и започват да се развиват в нова парадигма.

Задачите на дисертацията са да изследва генезиса на отношенията между Народна република България и Държавата Израел, как се развиват официалните и неофициалните контакти помежду им на фона на блоковото противопоставяне между Изтока и Запада, какво мотивира политиката на двете страни една към друга, кои сфери на взаимодействие и ключови моменти се открояват в историята на двустранните отношения и защо те са специални и единствени по рода си. Особено интересно от изследователска перспектива е развитието на двустранните контакти в условията на дипломатически разрыв и постъпките, които Израел прави за тяхното засилване чрез

различни канали и средства. Важно е също да се отбележи, че в периода на държавния социализъм България скъсва трайно дипломатическите си отношения единствено с Израел, Чили и САЩ. Този факт добавя допълнителна стойност към изследването на неофициалните българо-израелски контакти след 1967 г., които са на практика без аналог в историята на българската външната политика.

Темата за спасяването на българските евреи остава извън хронологическите граници на дисертацията и присъства в нея като исторически факт и важен фактор в двустранните отношения. Въпросите, свързани с живота на евреите в България в периода 1948-1990 г. и с отношението на властта към тях, също не са предмет на изследване и са засегнати фрагментарно в по-широкия контекст на неофициалните контакти между България и Израел. Животът на останалите в България евреи е противоречив. Като участници в антифашистката борба те са близки до новата комунистическа власт и са добре интегрирани в държавно-обществения живот, но като евреи – семейно и емоционално свързани с Израел, те са обект на подозрение.

3. Историография и използвани източници

Историографията за отношенията между Израел и източноевропейските страни е оскъдна. Темата влиза в рамките на изследвания върху отношенията на Израел със Съветския съюз, но не се разглежда самостоятелно. Изключение прави книгата на бившия израелски дипломат Йосеф Говрин, в която той на базата на своите бележки и контакти в системата на израелското външно министерство проследява възстановяването на дипломатическите отношения между Израел и Източния блок в края на 80-те и началото на 90-те години на XX век.

Българската историографска школа по проблемите на Близкия изток е създадена през 60-те години на XX в. (с най-видни представители проф. Йордан Пеев и проф. Христина Мирчева) и до края на 80-те години на XX в. се занимава предимно с историята и политиката на арабските народи. Днес важна част в блискоизточните изследвания заема дисциплината Хебраистика, центрирана около изследването на историята на еврейския народ и Държавата Израел в контекста на тяхното взаимодействие с различни култури от античната епоха до наши дни. Темата за

българо-израелските отношения е разработена в поредица от статии на доц. Румяна Маринова-Христиди и е засегната в изследвания върху политиката на България спрямо Близкоизточния конфликт.

До този момент липсва по-пълно представяне на отношенията между България и Израел в периода на Студената война и настоящият дисертационен труд е първата стъпка към попълването на тази празнина в знанията. За неговото написване е използван богат и представителен изворов материал от три български и три израелски архива.

От **Централния държавен архив (ЦДА)** са използвани 14 фонда с различна тематика и изследователска стойност - 1Б "Централен комитет на Българската комунистическа партия", архивен фонд №105 "Българо-израелски комитет", архивен фонд №136 "Министерски съвет", архивен фонд №165 "Комитет при Министерството на външните работи (МВнР) по въпросите на Българската православна църква и на религиозните култове", архивен фонд №259 "Министерство на външната търговия", архивен фонд №363 "Комитет за приятелство и културни връзки с чужбина", архивен фонд №405 "Министерство на културата", архивен фонд №468 "Министерство на просветата и културата", архивен фонд №622, "Централна консистория на евреите в България", архивен фонд №1053 "Централен комитет на Съюза на народната младеж (ЦК на СНМ)", архивен фонд №1477 "МВнР - Явно деловодство", архивен фонд №1478 "МВнР - Консулски отношения", архивен фонд №1481 "МВнР - Международни организации и договори" и архивен фонд №1512 „Желев, Желю Митев (1935-2015)“.

Акцентът е върху официални документи от министерства, държавни и партийни органи, които свидетелстват за българската държавна политика по въпросите, свързани пряко или косвено с Държавата Израел.

Архивът на Министерството на външните работи предостави достъп до архивни материали по темата на дисертационния труд за периода от 1976 г. до 1990 г. Документите са от описи 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43-6 и включват писма и документи от политически характер, информации, справки, паметни бележки и докладни записки. По-голямата част от документите са свързани с посещения на български културни дейци, спортисти и учени в Израел, за които след скъсване на дипломатическите отношения е искано разрешение от отдел "Шести" и отдел "Културно сътрудничество" при МВнР. Съществени документи от политически

характер са налични за периода на втората половина на 80-те години на XX в., когато се подготвят условията за възстановяване на дипломатическите отношения.

Документите от **Архива на Комисията за разкриване на документите и за обявяване на принадлежност на български граждани към държавна сигурност и разузнавателните служби на Българската народна армия (АКРДОПБГДСРСБНА)** хвърлят светлина върху разузнавателната и контраразузнавателната дейност на НР България и Държавата Израел по отношение една на друга, както и разкриват допълнителна информация за неофициалните контакти между двете страни.

В резултат на специализация в Еврейския университет в Йерусалим, текстът е надграден с изворов материал от три израелски архива - **Израелските държавни архиви (Israel State Archives)**, **Централните ционистки архиви (The Central Zionist Archives)** и **Централните архиви за историята на еврейския народ (The Central Archives for the History of the Jewish People)**, както и от **Националната библиотека на Израел (The National Library of Israel)**. Подбрани са оригинални институционални документи на иврит и публикации от израелския печат, които представят израелската гледна точка за важни моменти в двустранните отношения. За написването на дисертацията са използвани и разнообразни вторични български и чужди източници – документални сборници, периодичен печат, монографии, статии, студии и мемоари.

II. Структура и основно съдържание на дисертационния труд

Дисертационният труд се състои от увод, изложение в две глави, заключение, библиография и приложения. Текстът е подчинен на хронологично-тематичния принцип и е разделен на две основни глави, всяка от които съдържа четири подглави с обособени параграфи.

В **увода** е обоснован изборът на темата и нейните хронологични граници, представени са целите и задачите на дисертационния труд, направен е историографски преглед на литературата по темата и е представен изворовият материал, върху който стъпва изследването.

Първата глава “Народна Република България и Държавата Израел от двете страни на Желязната завеса (1948-1967 г.)” обхваща периода от 1948 г. до 1967 г., когато Шестдневната война става повод за скъсване на дипломатическите отношения между страните от Източния блок и Израел.

Първата подглава по своята същност изпълнява функцията на историческо въведение в темата на дисертационния труд. В нея е очертано отношението на САЩ и СССР към създаването на новата държава Израел, както и по какъв начин се позиционира тя на международната политическа сцена. В текста е въведен съветският императив в българската външна политика, който предопределя рамката на българо-израелските отношения. Специално внимание е отредено на “Голямата Алия” на българските евреи, които са първата почти изцяло изтеглена в Израел общност от диаспората и изграждат силна връзка между двете държави.

Втората подглава проследява официалните контакти между България и Израел до 1967 г., дава сведения за дейността на израелската легация в София и българската легация в Тел Авив, както и извежда основните политически въпроси, които възникват в двустранните отношения. Обособен е казусът със свалянето на израелския пътнически самолет край гр. Петрич през 1955 г., който е сериозна дипломатическа криза с международен отзвук.

В **третата подглава** са изследвани различни сфери на взаимодействие между Израел и НРБ. Търговско-икономическите, културните, туристическите и спортните контакти между двете страни са анализирани и са извлечени основните тенденции.

Четвъртата подглава е посветена на допълнително и важно измерение на двустранните отношения, а именно разузнавателната и контраразузнавателната активност на българските и израелските служби за сигурност по отношение едни на други.

Втората глава “От прекъсване до възстановяване на дипломатическите отношения (1967 - 1990 г.)” проследява неофициалните контакти между България и Израел от 1967 г. до 1990 г.

Първата подглава започва с въвеждане на читателя в динамиката на международните отношения след Шестдневната война от 1967 г. и как тя рефлектира върху политиката на България в Близкия изток и политиката на Държавата Израел в Източна Европа. Обособен е отделен параграф за българския интерес в арабския свят, който дава важен контекст, в който да бъдат поставени политиките и решенията на българските институции по отношение на Израел. В подглавата е изследван още механизма, по който се осъществява защитата на българските интереси в Израел от страна на Австрия. Централен за изложението е пътят към възстановяването на дипломатическите отношения между България и Израел, който включва ключови визити на високо равнище от израелски официални лица в България. Анализирани са търговско-икономическите отношения между двете страни, които продължават да съществуват през 70-те и 80-те години на XX в., макар и в ограничен обем.

Втората подглава е посветена на културния, научния, спортния и туристически обмен между България и Израел в условията на дипломатически разрыв. Направено е обосновано разделение между позволените и забранените участия на представители на България в мероприятия на територията на Израел или на израелски представители в мероприятия на територията на България. Отличени са спецификите на българската външна политика по тези въпроси в сравнение с други източноевропейски страни.

Третата и четвъртата подглава допълват изложението смислово и му придават цялост. “Държавна сигурност и борбата с ционизма” е продължение на темата за неофициалните контакти между България и Израел по линия на разузнавателните служби, без да навлиза в конкретиката на отделни агентурно-оперативни мероприятия. В “Перспективи пред двустранните отношения след 1990 г.” са изложени първите преки резултати от интензивното политическо сътрудничество между България и Израел в края на 80-те години на XX в. Основната теза, която се разгръща в целия текст

на дисертацията, е за потенциала на двустранните отношения, който остава неизползван в годините на Студената война. Вакуумът между България и Израел е създаден изкуствено и най-категоричното доказателство за това е тласъкът, с който се развиват двустранните отношения в началото на 90-те години, когато геополитическата карта на света се пренарежда и българската външна политика навлиза в нова орбита.

В **заключението** са направени основни изводи от изследването, които следват историческата хронология. Текстът завършва с обобщаващ анализ за политиката на двете страни една към друга в периода от 1948 до 1990 г.

III. Основни изводи от изследването

В края на 40-те години на XX в. СССР оказва политическа, военна и демографска подкрепа за създаването на еврейска държава в Палестина, която има потенциал да бъде проводник на съветските интереси в региона. Българската позиция спрямо Израел отразява тази на Москва, а заедно с благосклонното отношение на правителството на Отечествения фронт към българските евреи след 1944 г. това дава добър старт на българо-израелските отношения.

Народна република България признава новата еврейска държава на 26 ноември 1948 г., а израелският външен министър Моше Шарет очаква с това решение да се открие нова страница във “винаги съществуващите приятелски отношения” между българския и еврейския народ. По това време Израел се намира в състояние на война и в трудни икономически условия. За да се справи с предизвикателствата, израелското временно правителство се нуждае от човешки капитал и стимулира масовата емиграция на евреи от диаспората в целия свят. Политбюро на ЦК на БРП (к) изразява пълната подкрепа на българския народ за създаването на еврейска държава и разрешава свободната емиграция, включително на членовете на БРП (к) с еврейски произход. Организирана е масова емиграционна вълна, в резултат на която до май 1949 г. за Израел заминават доброволно над 32 хиляди български евреи, а много други напускат страната по частен път. Емиграцията продължава с по-ниски темпове и след 1949 г., като до края на 1956 г. българската еврейска общност е първата от диаспората, която е изтеглена почти изцяло в Израел. За сравнение Израел се сблъсква със значителни трудности да убеди политическите лидери в останалите страни от Източна Европа да разрешат свободната емиграция на своите евреи.

През следващите десетилетия българските евреи се превръщат в посланици на своята родина в Израел, докато еврейските институти в България - Обществената културно-просветна организация на евреите в НРБ (ОКПОЕ) и Централният израелтянски духовен съвет (ЦИДС) - задълбочават връзките си с ръководните органи на Българската комунистическа партия.

Израелското правителство се стреми към добри отношения със съветските сателити на Балканите (Югославия, Румъния, България и Албания), за да гарантира достъпа си до еврейските малцинства в тях и да продължи да насърчава емиграцията

им в Израел. Освен това Балканският полуостров винаги е бил считан от израелските управляващи кръгове за географски най-близкия приятелски регион.

През 1952 г. България и Израел откриват свои легации на територията на отсрещната страна, респективно в Тел Авив и в София, и заявяват готовност да укрепват и засилват приятелските връзки помежду си. Няма данни за реални действия в тази посока. Официалните отношения между България и Израел през този период са административно-правни “от консулски тип”. Българската консулска служба към легацията в Тел Авив се занимава с издаване на визи и паспорти, изпълнение на съдебни поръчки, придвижване на имуществени въпроси на български граждани, както и с преписки за възстановяване на българско гражданство или отказ от българско гражданство за постоянно живеещи български граждани в Израел. Не са разменени официални посещения на средно или високо държавно равнище освен по линия на комунистическите партии.

Изключение са посещенията на правителствени търговски делегации, които уреждат стокообмена между двете страни. Между България и Израел бързо се създават преки търговски контакти. Двете страни са естествени търговски партньори заради географска близост помежду им и заради техните съвпадащи интереси. Стокообменът между се извършва въз основа на търговската спогодба от 20 декември 1954 г. и приложените към нея стокови листи, които са обновявани регулярно - през 1957 г., 1959 г. и 1964 г. Обемът на търговията нараства плавно от 1,5 млн. долара в началото на 50-те години до 6 млн. долара в средата на 60-те години на XX в. България се превръща във водещ доставчик на редица хранително-вкусови стоки, на полуфабрикати и готови изделия за строителството на израелския пазар. В този период от Израел в България са доставяни основно потребителски стоки - изделия на леката и хранително-вкусовата промишленост, цитрусови плодове и други. Проблематични са ограниченият асортимент на български стоки за Израел, както и недостатъчно атрактивните за българския пазар израелски стоки. Навлизането на западните страни на израелския пазар в началото на 60-те години на XX в. допълнително забавя развитието на търговските контакти между Израел и източноевропейските страни. Прави впечатление фактът, че когато социалистическа България има нужда да почерпи научно-технически и селскостопански опит от капиталистическите страни, изборът на управляващите много пъти се спира върху Израел. През 1965 г. Политбюро взема политическото решение търговските връзки с арабските страни да бъдат

приоритизирани пред тези с Израел, но въпреки това двустранното икономическо сътрудничество продължава да се задълбочава и се предвижда сключването на нови сделки от взаимен интерес.

Контакти между двете страни се развиват още по линия на туризма и по линия на различни видове спорт. Развитието на тези връзки носи значителни икономически, културни и социални ползи и за двете страни. Сътрудничеството между "Балкантурист" и израелската туристическа и транспортна компания "Универс" - Тел Авив създава стабилна основа за развитието на туризма. Облекчените визови условия и индивидуалният подход към израелските туристи с български корени насърчава културния обмен и поддържането на историческите връзки между двете страни. Спортните контакти между България и Израел също създават платформа за културен диалог и взаимно разбирателство.

Между България и Израел няма подписана културна спогодба, затова и културният обмен е слаб. В културната сфера политиката на България се свежда до подкрепа за дейността на Лигата за приятелски връзки между Израел и България (Българо-израелската лига). Българските евреи, които емигрират в Израел, формират субкултурна общност със свои специфични културни потребности. Те искрено се вълнуват от случващото се в България и изпитват "глад" за българска литература и изкуство в най-широк смисъл. Създаването на Лигата за приятелски връзки между Израел и България е начин тези потребности да бъдат удовлетворени. БИЛ развива широка културно-просветна дейност. Тя поддържа читалища с българска литература в центровете, където има компактни маси от български евреи, като Хайфа, Тел Авив, Йерусалим и други. Освен това Лигата чрез своите комитети по места организира срещи, прожекции на филми, изложби и други обществено-културни мероприятия. Ежегодно са провеждани тържествени събрания и други събития по случай български национални празници и забележителни за българския народ дати. Лигата не получава субсидии от България за дейността си. Единствената финансова помощ е изпращането на българска литература, вестници и други материали. Българската легация в Израел поддържа постоянен контакт с ЦК на Българо-израелската лига и оказва съдействие за провежданите мероприятия.

Българската културна пропаганда успешно се възползва от възможностите, които този "актив" в чужбина предлага, за да популяризира достиженията на социалистическа България и за да оказва подкрепа за левите политически сили в

Изrael. КПКВЧ и българската легация в Тел Авив поддържат активни връзки с Лигата, в резултат на което в Израел се разгръща пропагандна дейност в особено големи за страната мащаби. Независимо от колебанията в официалните българо-израелски отношения, дейността на Лигата за приятелски връзки между Израел и България остава до голяма степен незасегната. Тя е сигурен инструмент за влияние сред израелската общественост, който българската легация в Тел Авив умело използва.

България едностранно ограничава културния обмен с Израел по държавна линия заради напрегнатата политическа атмосфера в двустранните отношения и впоследствие заради следваната политика спрямо арабските страни. С изключение на това, че КПКВЧ изпраща пропаганден материал на българската легация в Тел Авив, не са правени предложения за по-големи и съществени мероприятия за засилване на културните връзки между двете страни. Има сведения, че такива предложения идват многократно от израелска страна, но те биват отклонявани. Чрез неофициални канали израелската страна кани много български ансамбли, музиканти, артисти и спортисти на посещения в Израел. Културният обмен между Израел и останалите социалистически страни също е много слаб или почти никакъв, с изключението на Румъния.

В началото на 50-те години на XX в. Израел променя външнополитическия си курс от неутралитет към обвързване със Запада, а Съветският съюз започва сближаване с арабските страни. Има данни за посредничество на България в диалога между Москва и Тел Авив, когато през 1953 г. на територията на съветската мисия в Израел избухва бомба. След разрешаването на случая Израел използва своята легация в София, за да уведоми Москва за желанието на израелските власти да възстановят прекъснатите за кратко дипломатически отношения.

Отношенията между България и Израел се развиват нормално и следват хода на съветско-израелските отношения до лятото на 1955 г., когато всеобщото напрежение от Студената война довежда до фаталния инцидент със свалянето на израелски пътнически самолет в района на гр. Петрич от българските военновъздушни сили. Катастрофата става повод за протестни ноти и за политическо и икономическо охлаждане от страна на Израел, но въпреки това до разрыв в двустранните отношения не се стига и те остават стабилни. България и Израел успяват да съхранят добрия тон помежду си и да постигнат споразумение.

През 60-те години на XX в. неофициалната емиграция от България за Израел продължава, а в двустранните отношения възниква въпросът за изоставените в

България еврейски имуществата, както и за наследствените права на граждани на едната страна на територията на другата. Като изключим тези правни въпроси, двустранните отношения практически се намират в застои и няма перспектива за промяна в статуквото. Съветският съюз задава посока на сближаване с арабските страни за целия Източен блок и в тази ситуация българският външен министър Иван Башев подхожда прагматично. През 1965 г. е взето институционално решение връзките с Израел да се развиват по начин, който да не пречи на отношенията с арабските страни. Арабският свят е източник на ценни суровини, твърда валута и е огромен и перспективен пазар за българските индустриални и селскостопански стоки. На този фон стокообменът с Израел е символичен.

Близкоизточният конфликт и общата позиция на страните от Източния блок оказват още по-голямо влияние върху отношенията на България с Израел от края на 60-те чак до средата на 80-те години на XX в. През юни 1967 г. Шестдневната война става повод за скъсване на дипломатическите отношения между социалистическите страни и Израел. Защитата на израелските интереси в България поема шведската легация в София, а на българските интереси в Израел – австрийската легация в Тел Авив. Главните задачи на Австрия са да защитава живота и правата на българските граждани в Израел и да опазва тяхното имущество. Освен това, представляващата сила упражнява и консулска дейност и издава или подновява паспорти. Официални контакти между България и Израел протичат единствено по линия на комунистическите партии. Допълнителен нюанс към блоковото противопоставяне добавя идеологическият сблъсък между комунизма и ционизма, който е смятан за “опасна форма на антикомунизма”.

До скъсването на дипломатическите отношения българското и израелското разузнаване разчитат главно на резидентурата си в легациите. Наред с разузнавателната дейност израелската легация провежда систематична агитация сред българските граждани-евреи за изселване в Израел. Агитацията е насочена предимно към младежите и специалистите от различни области на стопанството и науката. За тази цел се разпространяват различни пропагандни материали и специален информационен бюлетин с висок тираж. Значителна част от българските граждани с еврейски произход установяват и поддържат връзки с легацията по един или друг повод. След 1967 г. израелското разузнаване използва прикритието на международни еврейски организации или се информира от временно пребиваващите израелски граждани в

България и български граждани в Израел. Разузнавателните служби на социалистическите страни обединяват усилията си в “борбата срещу ционизма” и осъществяват тясно сътрудничество и обмен на информация по тази линия. Държавна сигурност също използва лица от еврейски произход и се възползва от връзките между българските евреи и техните роднини и приятели зад граница.

Контактите на България с Израел при прекъснати дипломатически отношения се характеризират с някои изключения, каквито не откриваме при останалите източноевропейски страни. Това са преди всичко продължаващите, макар и в ограничен обем, търговски, културни и туристически връзки. За разлика от СССР, Полша или Чехословакия, през 70-те и до средата на 80-те години на XX в. България издава без проблем входни визи за израелски граждани и дава разрешение на израелски делегации и представители за участие в международни конференции, провеждани на българска територия.

Участието на България в мероприятия на територията на Израел по линия на международни организации също е позволено, като примерите за това са многобройни. Други частни покани от израелска страна по линия на културата, науката и спорта са отклонявани от отдел “Шести” и отдел “Културно сътрудничество” при МВНР заради тяхната “политическа нецелесъобразност”. Например всяка година Центърът за художествена самодейност получава покана за участие на български състав в международния фолклорен фестивал в Хайфа и я отказва. Българските власти се опасяват, че приемането на подобни предложения може да доведе до вписването на български лица и организации в “черния списък” на арабските страни и да нанесе политически, икономически и културни вреди на България.

В края на 70-те и началото на 80-те години се засилва натискът от страна на Израел за установяване на официални и неофициални контакти с България по най-различни линии и канали. Това е част от по-широката инициатива на Израел за излизане от международната изолация и активизиране на връзките със страните от Източна Европа. Израел търси контакт с България чрез постоянните представителства на двете страни в ООН и чрез Националните комисии на двете страни за ЮНЕСКО. Отправени са много изгодни предложения до различни български организации по линия на културата, науката и спорта.

Въпреки усилията на Израел, до 1990 г. официалната позиция на България остава по същество непроменена – изтеглянето на Израел от окупираните през 1967 г.

територии и решаването на палестинския въпрос продължават да са задължителни предпоставки за възстановяване на отношенията. Тази позиция е продиктувана от блоковите ангажменти на България и от икономическия интерес на страната в арабския свят, но тя не е обективна и нанася косвени вреди на България. Управляващи отчитат, че дипломатическата изолация на Израел не е дала съществени резултати и не е довела до промяна на израелската позиция по Близкоизточната криза, докато в същото време България търпи пропуснати ползи от изкуственото ограничаване на контактите с Израел.

Условията за възстановяването на официалните дипломатически отношения са подготвени още през втората половина на 80-те години. Първите неофициални, но реални сондажи за възстановяване на политическите, икономическите и културните контакти между Израел и България започват през 1987 г. Осъществени са редица неофициални визити на високопоставени лица от Израел, сред които са бившият израелски външен министър Аба Еван, министърът на индустрията и търговията Ариел Шарон и съпругата на израелския министър-председател Ицхак Шамир - г-жа Шуламит Шамир. Особено големи са заслугите на г-жа Шамир, която е българска еврейка и пази топли чувства към своята родина.

След международните промени от края на 1989 г. политическата воля за нов плодотворен период в българо-израелските отношения е ясно заявена от София и Тел Авив. През май 1990 г. дипломатическите отношения са възстановени, а цялостните отношения бързо се съживяват и започват да реализират потенциала си. В началото на 90-те години са подписани споразумения във всички ключови области на сътрудничество (търговия, икономика, инвестиции, въздушен транспорт, здравеопазване, култура, наука, образование и други), които създават отлична договорно-правна база за развитие на двустранните отношения през следващите десетилетия.

* * *

След създаването на Държавата Израел са налице всички предпоставки - политически, икономически, културни, стратегически и човешки, за отлично развитие на отношенията с България. Геополитическите реалности обаче не позволяват официалното обвързване между двете страни, а оттам страдат и всички възможни

сфери на сътрудничество. Политиката на България спрямо Израел е съобразена с общата позиция на социалистическите страни и е подчинена много повече на прагматизма, отколкото на идеологията. След като политическото, икономическото и културното сближаване с Израел обективно не е възможно, България приоритизира контактите си с арабските държави, които са ключов търговско-икономически партньор. Именно икономическият интерес на България в арабския свят и свързаните с него политически ангажименти са основният двигател на строгата политика, която МВнР прилага за ограничаване на културните, научно-техническите и спортните контакти с Израел.

От 1948 г. до 1990 г. Израел води цялостно проактивна политика на сближаване с България, която е мотивирана от различни фактори. В раннодържавния период привличането на емигранти с еврейски произход от Източна Европа е сред външните приоритети на Израел, а след 1967 г. водещ е мотивът за излизане от международната изолация. При управлението на различни израелски правителства политиката към България остава непроменена и за това допринася многобройната общност на българските евреи. По-голямата част от тях са добре интегрирани в различни слоеве на израелското общество, включително във властта. Българските евреи пазят топли чувства към своята родина и формират обществено и институционално мнение за България, което е положително. Фактът на спасяването на българските евреи и исторически правилната позиция на Българската комунистическа партия да позволи тяхната свободна емиграция в Израел, без да създава никакви административни пречки за това, са високо оценени от израелската държава.

IV. Научни приноси на дисертационния труд

1. Изгражда картината на двустранните отношения между България и Израел в периода 1948 – 1990 г. по същество, без да навлиза излишно в темата за живота на евреите в България и за отношението на властта към тях.
2. Представя на вниманието на българската академична общност въпроса за политиката на Държавата Израел към България в източноевропейски контекст.
3. Въвежда в научен оборот голям брой неизползвани архивни документи от български и израелски архиви.
4. Изследва неофициалните контакти между България и Израел в периода 1967 – 1990 г., които са без аналог в историята на българската външна политика.

V. Публикации по темата на дисертационния труд

Стоилов, П. Акценти в геополитическите интереси на Израел на Балканите. – В: Балкански проблеми на регионалната и националната сигурност (Исторически аспекти и съвременни измерения), том 1, София, 2021. (*Stoilov, P. „Highlights of Israel's geopolitical interests in the Balkans”*)

Стоилов, П. Балканите в израелската политика на сигурност // сп. История, том 32, брой 2/2024, с. 131 - 139. (*Stoilov, P. The Balkans and Israel's Security Policy*)

Стоилов, П. Едно фатално отклонение на изток. Трагичният инцидент със свалянето на израелски пътнически самолет край Петрич на 27 юли 1955 година - В: Кюстендилски четения 27 (2023). Бедствия и катастрофи в историята. София, УИ “Св. Климент Охридски”, 2024, с. 185 - 193. (*Stoilov, P. A fatal turn to the East. The tragic incident with shooting down an Israeli airliner near Petrich on the 27th July 1955*)

Stoilov, P. Efrat Aviv. Old Allies, Close Friends: The Strategic Importance of Bulgaria for Israel // BESA Perspective Papers No. 2,300, The Begin-Sadat Center for Strategic Studies, Bar-Ilan University, 2024.

Stoilov, P. Efrat Aviv. בנות ברית ותיקות וידידות טובות: החשיבות האסטרטגית של בולגריה לישראל. מבט 2,300, The Begin-Sadat Center for Strategic Studies, Bar-Ilan University, 2024.

VI. Други публикации

Стоилов, П. Феликс Каниц и Балканите – В: Мартенски студентски четения. Сборник с материали от девета студентска научна конференция във ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, Том 8. Велико Търново, Университетско издателство “Св. св. Кирил и Методий”, 2022, с. 205 - 215. (*Stoilov, P. “Felix Kanitz and the Balkans”*)

Marinova-Christidi, R. Petar Stoilov. Zur Forschung über die Todesfälle an den Grenzen der Volksrepublik Bulgarien – In: Zeitschrift des Forschungsverbundes SED-Staat

(Schwerpunkt: Fluchtwege), Berlin, Forschungsverbund SED-Staat der Freien Universität Berlin, 2024, p. 26 – 29.

Стоилов. П. Израелско-турските отношения в светлината на посещението на Исак Херцог в Турция през март 2022 г. – В: Балкански проблеми на регионалната и националната сигурност (Исторически аспекти и съвременни измерения), том 2, София, 2025. (*Stoilov, P. “Israeli-Turkish relations in light of Isaac Herzog's visit to Turkey in March 2022”*)